

EDUARD AHRENSI ETTEPANEKUD EESTI KIRJAKEELE PARANDAMISEKS¹

Annika Kilgi
Tallinna Ülikool

Kokkuvõte. 19. sajandi üks väljapaistvamaid eesti keele uurijaid pastor Eduard Ahrens pidas oma keelelise tegevuse peaesmärgiks uuendada eesti kirjakeelt. Ta püüdis kirikukogu koosolekutel oma ametivendi reformi möödapääsmatuses korduvalt veenda ning avaldas mitu senist kirjakeelt arvustavat trükist, millest kõige põhjalikum on „Sprachfehler der Ehstnischen Bibel”, mida siinses artiklis analüüsitaksegi. Kõigepealt antakse ülevaade sellest, millist tüüpi vigade² kohta tõi Ahrens kõige rohkem näiteid. Seejärel vaadeldakse, kuivõrd vastas tema keeleideaalile järgmiste piibli-redaktsioonide sõnastus, s.t kas seal oli kritiseeritud kohti tõlgitud vastavalt Ahrensi soovitusel või mitte. Veandide arvust lähtudes osutusid Ahrensi arvates probleemseimateks valdkondadeks morfeemivalik ja sihitise kääne. Järgmised Piibli revideerijad otsustasid mõnes valdkonnas Ahrensi erinevalt (näiteks määru ja õeldise vormistus, sõnavalik), mõnikord temaga sarnaselt (näiteks käändsõna vormimoodustus, täiendi kasutus). Niisiis muutus eesti kirjakeel tõepoolest nii mõneski küsimuses just selliseks, nagu Ahrens oli soovinud.

Märksõnad: eesti kirjakeel, rahvakeel, piiblitõlge, keelekorraldus, Eduard Ahrens

DOI: <http://dx.doi.org/10.12697/jeful.2013.4.3.02>

1. Sissejuhatus

Eesti ortograafia ja grammatikakirjeldussüsteemi uuendaja Eduard Ahrensi laiem taotlus oli soov parandada kirjakeelt. Ta oli rahulolematu raamatukeele suure varieeruvusega ja pidas õigeks kasutada standardkeelt (Ahrens 1843: 8). Senine eesti kirjakeel – 1739. a piiblitõlke ja teiste sellest eeskujul võtvate autoriteetsete vaimulike trükiste keel – tema hinnangul selleks standardiks ei sobinud, kuna oli rahvakeelest liiga erinev (Ahrens 2003a [1853a]: 91). Ahrensi keelelise tegevuse peamiseks eesmärgiks oligi parandada eesti kirikukeelt (Ross 2003: 7), mida eestlased pidasid tema sõnutsi kirikuraamatute prestiiži

---

1 Artikkel põhineb 10.IX 2013 Jüri Viikbergi juubelile pühendatud kõnekoosolekul peetud ettekandel. Autor tänab ESUKA retsensenti kasulike märkuste eest.

2 Kõik siinses artiklis keelenditele antud hinnangud (*viga, õige, vale, parandama* jne) kuuluvad Eduard Ahrensi: kõike, mida tema veaks nimetas, on kirjeldatud veana, et anda ülevaade tema keeleideaalist.

tõttu paremaks kui külakeelt: „Puhas rahvakeel tõuseb rahva seas alles siis au sisse, kui see hakkab talle vastu kõnelema ka kiriklikest raamatutest. Nii kaua kuni need jäävad reformimata, on igasugune eesti keele alane tegevus viljatu.” (Ahrens 2003a [1853a]: 91)

Siinse artikli teises osas antakse ülevaade kirjatöödest, milles Ahrens eesti kirikukeelt kritiseeris. Kolmandas osas kirjeldatakse, milles kirikukeele vigasus Ahrensi arvates täpsemalt avaldus, s.t milliseid eksimusi loetles ta raamatus „Sprachfehler der Ehstnischen Bibel”. Artikli neljandas osas vaadeldakse, kuivõrd täitus Ahrensi eesmärk kirikukeelt reformida, s.t mil määral kattub järgmiste piiblidaktsioonide sõnastus raamatus „Sprachfehler der Ehstnischen Bibel” tehtud parandusettepanekutega.

2. Ahrensi piiblikeelt kritiseerivad tööd

Oma esimese kirjatöö, 1843. a ilmunud eesti keele grammatika eesmärgiks nimetas Eduard Ahrens soovi pakkuda kindlaid keelereegleid olukorras, kus iga kirjamees avaldas raamatuid isemoodi ortograafia, morfoloogia ja süntaksiga, sest Otto Wilhelm Masing oli oma rahvakeelsete trükistega murendanud 1739. a piiblitõlke keelevariandi autoriteeti, aga ei olnud pakkunud asemele midagi paremat. Ahrensi sõnusti oli Masingu keelel hoolimata paljudest eelistest piiblikeele ees ka puudusi ning see polnud piisavalt järjekindel. (Ahrens 1843: 8) Kirjakeelele aluseks olevasse 1739. a piiblitõlkesse suhtus Ahrens siis veel üsna leebelt, öeldes eessõnas, et Piibli esmaeestindus on „hoolimata paljudest vigadest üksikasjades siiski üldjoontes sedavõrd puhtas ja ülevas keeles, et selle mõju eesti keelele pole väiksem kui Lutheri piiblitõlke mõju saksa keelele”. (Ahrens 1843: 7)³

Kümme aastat hiljem ilmunud teise trüki eessõna oli juba märksa emotsionaalsem ja kriitilisem. 1739. a tõlke kohta öeldud head sõnad olid kadunud ja asemele tulnud arvamus, et Piibel oli sellele eelnenud kirikuraamatutest kehvem as keeles. Veel lisandusid üldjoontes negatiivsed hinnangud Ahrensi kaasaegsete keelemeeste kohta, kellest sakslaste enamik „on endiselt kirikukeele kammitsais või kirjutab ohjeldamatu vabadusega omaenese isiklikku murret” ja eestlaste enamik kasutab kahjuks kirikueesti keelt (harimatud seepärast, et tunnevad kirikukeele ees aukartust, ja haritud seepärast, et on puhta eesti keele ära unustanud). (Ahrens 2003a [1853a]: 91) Grammatika kahe trüki eessõnade nii suur erinevus on mõistetav, kui arvestada, kuivõrd palju

3 „... trotz vieler Fehler dennoch im Ganzen eine so reine und edle Sprache führt, dass sie für das Ehstnische keinen geringern Werth hat, als die Luthersche Bibelübersetzung für das Deutsche.”

kriitikat sai nende vahele jäänud kümnendi jooksul Ahrensile osaks nii kirjaviisi, grammatikakirjelduse kui ka kirjakeele reformimise mõtte eest (Ross 2003: 12). Küllap oli ta lootnud, et uuendusettepanekud võetakse tänulikult vastu, ja pettus, kui see nõnda ei läinud.

Esiialgu tutvustas Ahrens oma kirjakeele uuendamise seisukohti ametivendadele kirikukogu koosolekutel. 1844. a sinodil juhtis Ahrens tähelepanu senise ortograafia puudustele ning nõudis kirikukeele parandamist. Teema uudsuse tõttu jäeti otsustamine järgmiseks aastaks. Vahepeal parandas Ahrens enda arusaamade kohaselt grammatika- ja ortograafiavead kolmes evangeeliumis, kolmes epistlis ja neljas kirikulaulus. Et Eestimaa kirikuõpetajad saaksid valmistuda teema arutamiseks järgmisel sinodil, trükiti ära ja saadeti neile kõigile tutvumiseks 10 lehekülge näiteid Ahrensi revideeritud tekstist (Beilage 1845). 1845. a sinodil arutati küsimust „Kuidas tuleb teostada meie eesti kirikukeele reform?“. On teada, et põhjalike ettekannetega esinesid Ahrens ja Carl Georg Fick ning et osa kohalviibinuist pidas kirikukeele uuendamist vajalikuks, osa tarbetuks ning pärast arutelu otsustati, et reform pole veel ajakohane. 1846. a arutati küsimust „Mis takistab sinodis hädavajalikuks tunnistatud eesti kirjakeele reformi?“, kusjuures ettekannetega esinesid Ahrens ja Alexander Ferdinand Hörschelmann. Hörschelmann pidas kirjakeele parandamist tarbetuks ja ohtlikuks. Moodustati 8-liikmeline komisjon, mis pidi otsustama kiriku lauluraamatu uue trüki keele üle, kuid Ahrensit sinna ei valitud. Niisiis ei leidnud Ahrensi ettepanekud kirikukeelt muuta sinoditel soovitud vastukaja ning varsti loobus ta nende esitamisest. 1847. a sinodil päevakorras olnud küsimusele „Mida on praegu veel võimalik teha eesti kirikukeele reformimiseks?“ vastas Ahrens „Mitte kui midagi“. Pärast seda ei arutatud kirjakeele uuendamist enam tükk aega. 1862. a sinodil, kui otsiti vastust küsimusele „Mis on nende esimene kohus, kes tahavad eestlastele jutlustada?“, kritiseeris Ahrens taas teravalt kirikuraamatute ja pastorite keelekasutust. (Vilbaste 1961) Kuna Ahrens suri 1863. a, jäigi see viimaseks kirikukoguks, millest ta osa võttis (Paul 1999: 565).

Küllap oli kolleegide vastuseis tema keelereformile üheks põhjuseks, miks Ahrens pidas vajalikuks välja anda kolm kirjatööd, mis olid tervenisti pühendatud lõhele kiriku- ja külakeele vahel. Neist esimesena ilmunud teoses, raamatus „Johann Hornung, der Schöpfer unserer Ehstnischen Kirchensprache“ (Ahrens 1845) väitis Ahrens, et saksa-likuna sündinud eesti kirikukeele muutis rahvapäraseks Johann Hornung 17. sajandi lõpus, kuid millegipärast ei tunnustatud teda kirikukeele loojana; samuti, et 1739. aasta täispiibli toimetajad tegid Hornungi ilusasse keelde enamjaolt ebaõnnestunud parandusi ning see moonutatud keelevariant vajab nüüd, Ahrensi kaasajal, hädasti reformi-

mist. On arvatud, et Ahrens projitseeris sellesse kirjutisse oma solvumise nende peale, kes olid kritiseerinud tema grammatikat ja kirja-keele muutmise ettepanekuid (nt Salu 1965: 114–115, Ross 2003: 12). Villem Reiman on selle mulje tabavalt sõnastanud: „Hornungi selja tagant vaatab Ahrensi enese kuju meile silma ja Hornungi vastaste nägudes seletame ilma vaevata Ahrensi vaenlaste nägusid.” (Reiman 1894: 15–16) Ahrens ei pidanud ometigi ka Hornungi keelt päris täiuslikuks, vaid mainis, et täispiiblis, mille keel läks üldiselt tunduvalt halvemaks, parandati siiski paar Hornungi viga (Ahrens 1845: 18). Samuti arvas ta küll, et kirikukeele uuendamist tuleks alustada tagasiminekuks Hornungi keele juurde, kuid tema vead tuleks parandada põhjaceuti rahvakeele alusel (Ahrens 1845: 24).

Artiklis „Wenckülls Hans und das vertirte Ehtsnische Haus- und Kirchenbuch im Jahre 1700” (Ahrens 1852) kirjeldas Ahrens taas üht juhtumit, kus Hornungi panust vääriliselt hinnata ei osatud. Nimelt väitis ta seal, et aastal 1700 läks talupoeg Hans oma pastoriga tülli, kuna külamees kasutas Johann Hornungi tõlgitud keeleuenduslikku kirikukäsiraamatut pastorile meelepärase Heinrich Stahli konservatiivkeelelise teksti asemel. Aivar Põldvee on hiljuti näidanud, et tõenäolisem oli vastupidine olukord, s.t konflikti teke seetõttu, et uuendatud keeles kirikukäsiraamatut kasutas hoopis pastor Andreas Hornung, kes kuulus keelereformaatorite ringkonda (oli Johann Hornungi vend ja Bengt Gottfried Forseliuse õpoeg), ja Hans süüdistas teda seetõttu valeõpetuses (Põldvee 2012).

Kirikukeelt arvustavatest töödest kõige põhjalikum oli raamat „Sprachfehler der Ehtsnischen Bibel” (Ahrens 2003b [1853b]), mis koosnes mahukast piiblitõlke keelevigade loendist koos lühikese sissejuhatusega ning lauluraamatu keele kriitikaga. Raamatu sissejuhatus kinnitab, et mahukas andmebaas oli mõeldud nii abiks vaimuliku kirjanduse redigeerimise töös kui ka veenma neid, kes ikka veel kirja-keele rahvavõõrust ei uskunud: „Seni oli võimalik pidada kirikukeele rikutust lihtsalt mingiks tondiks, mis ainult vähestes vihastes uuendusmeelsetes peades kummitab; väidet, et peaaegu iga Piibli ja lauluraamatu salm on vigane, oli võimalik tõrjuda öeldes, et see on liialdus ja retooriline sõnakõlks; tõenduseks toodud näited oli võimalik kuulutada vaevaliselt kokku kogutud eranditeks ja sel moel nende tõestusjõud hävitada. Aga nüüd astub oletatav tont lihas ja veres meie ette: tema olemasolu ei saa enam salata, sest ta on silmaga nähtav ja käega katsutav. Ja ometigi jääb ta visalt nagu tont ringi kondama ja meid tüütama oma katkematu oigamisega, et ta ometigi päästetaks. Selleks et talle rahu anda, tuleb viimaks paratamatult alustada kirikukeele põhjalikku reformi.” (Ahrens 2003a [1853b]: 433–434)

3. Raamatu „Sprachfehler der Ehstnischen Bibel” etteheidete sisu

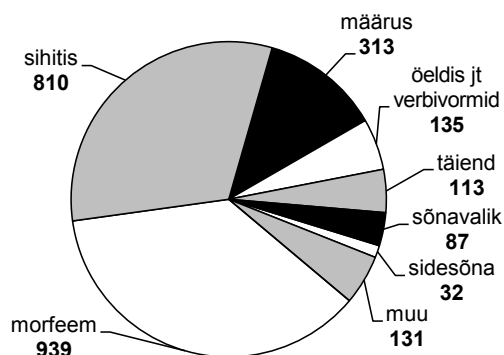
Väidetavate Piibli keelevigade raamat koosneb kahest pikast loendist, esimeses vormiõpetuse vead, näiteks et piiblikeeles öeldakse *talve*, aga peaks olema *talv*, ja teises lauseõpetuse vead, näiteks et Piiblis on täiend mitmuses *inimeste püüdja*, aga peaks olema ainsuses *inimese püüdja*:

§ 62 1. käändsõnaklass. 1Ms 8,22, Jh 10,22: *talve* (*talv* nagu Uues Testamendis)

§ 226 Täiend. Mt 4,19 inimeste (inimese) püüdja

Vead on järjestatud Ahrensi paragrahvide järgi grammatikas, mis ilmus piiblikeeles kriitikaga samal aastal. Veanäiteid on kokku 2560, kui arvestada eraldi veaks sama eksimus eri kirjakohtades, nt kui lugeda kaheks veaks nominatiivi *talve* kasutamine *talv* asemel nii 1. Moosese raamatus kui ka Johannese evangeeliumis.

Kõige enam häirib Ahrensit tüve või tunnuse kuju valik (939 veanäidet) ning sihitise käände valik (810), juba märksa vähem määruse (313) ning öeldise⁴ vormistus (135), täiendi vormi valik (113), sobiva käänd- või pöörsõna valik (87) ja sidesõna valik (32).

Joonis 1. Ahrensi toodud 2560 piiblikeeles vea jaotuvus teemati

4 Verbivormide kasutuse vead puudutasid enamasti öeldisi, kuid esines näiteid ka aluse, sihitise ja määruse kohta, nt *aga pesemata kätega sööma ei tee mitte inimest roojaseks pro süüa*; *aga minu parema ja pahema poole istuma ep ole minu käes teile anda pro istuda*; *mispärast tahate teie viimsed olla kuningat jälle oma kota toomas* asemel *tooma*.

Ülekaalukalt enim näiteid toob Ahrens tema arvates eksliku vormimoodustuse kohta. Vale morfeemivarianti oli kasutatud nii tüvedest kui ka tunnustest, näiteks oli palju liialdatud tugevaastmeliste sõnavormidega nagu *viskanud* korrektse *visanud* asemel. Samuti toob ta näiteid grammatiliste morfeemide valesti kasutamise kohta, näiteks peaks Ahrensi meelest *redel*-tüüpi sõnades kasutama mitmuse tunnust kujul *te* (nagu *tölnerite*), mitte *de* (nagu Piibli *tölneride*).

Rohked sihitisevead jagunevad enam-vähem pooleks: poole moodustavad sellised näited, kus Piiblis kasutatakse sobiva osasihitise asemel täissihitist (näiteks on Piiblis öeldud *teile on antud taevariigi salajad asjad mõista*, aga peaks ütlema osastavas *salajaid asju*) ja teise poole vastandnäited (näiteks seal, kus Piibel ütleb *Heroodes oli Johannest kinni võtnud*, aga õige oleks *Johannese kinni võtnud*).

Kaks levinumat vealiiki määruse sõnastuses on määruse tüvekujuga valik ja valdajamääruse käände valik. Näiteks arvab Ahrens, et *põvelil* asemel tuleks öelda *i*-ga *põlvil* ning et valdajamäärus peaks olema alalütleva käände asemel alaleütlevas, seega mitte *Issandal on neid tarvis*, vaid *Issandale on neid tarvis*.

Õeldise vormistamises häirib Ahrensit kõige enam valesti valitud infiniitvorm, näiteks *kes on väärt seda raamatut lahti teha* asemel soovitab ta *tegema*. Palju eksimusi seisneb ka osalause kasutamises seal, kus sobilikum oleks lauselühend, näiteks paremaks kui *andis teda ära, et teda pidi risti löödama* peab Ahrens lihtsalt *andis teda ära risti lüüa*.

Täiendi vormistuses toob Ahrens kõige rohkem näiteid selle kohta, et ainsuse asemel on ekslikult kasutatud mitmust, näiteks *mitmete armastus läheb külmaks* asemel tuleks öelda, et seda teeb *mitme armastus*. Peaaegu poole täiendi vormistusega seotud vigadest moodustavad etteheitid artiklikasutusele, mis jagunevad omakorda pooleks. Esiteks heidab Ahrens piiblikeelele ette pronoomeni *see* lisamist, näiteks meieisapalves *päästa meid ära sest kurjast, sest sinu päralt on see riik ja see vägi ja see au*. Ülejäänud artiklikasutuse kriitika puudutab asesõna *üks*, mille suhtes oli ta täpselt vastupidisel arvamusel, soovitudes seda lisada, näiteks kui Piiblis oli öeldud *ma tundsin sind, et sa kõva inimene oled*, pidas Ahrens sobivamaks öelda *üks kõva inimene*.

Küllaltki palju toob Ahrens näiteid ka sõnavaliku eksimuste kohta, muu hulgas ei ole tema arvates õige, et Piiblis öeldakse *nemad läksid ära, teine oma põllule, aga teine oma kauba juure*, vaid esimene sõna peaks olema *üks*, samuti tuleks *vihma ei valand enam maha* asemel öelda *sadand*.

Enim mainitud sidesõnavea näide oli eitavasse lausesse sobiva *ega* asemel ebakorrekse *ja* kasutamine, näiteks Piibli sõnastuses *seepärast ei pea teie mitte muretsema ja ütlema*, kuigi parem oleks *ei pea muretsema ega ütlema*.

4. Kritiseeritud kohtade sõnastus piiblitõlgetes

Äsja mainitud parandused meeldiks enamjaolt ka tänapäevasele keeleteoimetajale. Ometigi pole see nõnda kaugeltki kõigi Ahrensi loetletud eksimustega. Ahrens pidas nii mõnigi kord vankumatult õigeks üht kuju seal, kus üldkeeles oli tarvitusel mitu head varianti, näiteks nimetas ta valedeks vormideks *mõtelnud* ja *mõtølge*, sest õiged olevat ainult *mõelnud* ja *mõelge*. Mõnikord soovitas ta jällegi keelendeid, mis käibele ei jäänud, näiteks ei kasutatud üheski hilisemas ega varasemas tõlkeversioonis määrsõnakuju *ühtlaisi*, vaid enne olid käibel *ühtleisi* ja *ühtlase*, pärast seevastu *ühtlasi*.

Saamaks täpsemat ülevaadet sellest, mil määral on hilisemat piiblikeelt Ahrensi ideaaliga vastavamaks toimetatud, jälgitakse artikli selles alaosas, kas Ahrensi-järgsetes tõlgetes sõnastati tema kritiseeritud kohti samamoodi või mitte. Selleks vaadeldakse piibliraamatut, mille kohta tõi Ahrens kirjutises „Sprachfehler der Ehtnischen Bibel” kõige enam veanäiteid: Matteuse evangeeliumi, mille keelekasutuse eksimusi nimetas ta 288. Artiklis vaadeldakse nende 288 väidetavalt halvasti sõnastatud koha eestindusi neljas Uue Testamendi versioonis enne Ahrensi kriitikat ja viies pärast seda. Esimene vaadeldud tõlkeversioon on 1694. aastal kirja pandud käsikiri, mida peetakse üsna täpselt Johann Hornungi UT tõlke ümberkirjutuseks, ja Hornungi keelt hindas Ahrens mäletatavasti kõrgelt. Teiseks vaadeldi 1715. aasta Uut Testamenti, mida Ahrens oma kriitikas mõnikord kasutas Hornungi, s.o õige keele näitena. 1715. a UT ongi Müncheni käsikirjaga väga samane, kuid Hornungi tõlkeversiooni siiski revideeriti enne lõplikku trükki jõudmist omajagu ning esimene põhjaeestikeelne trükitud UT on selgelt eristuv piibliversioon. Kolmas analüüsiv tõlge, täispiibel, ongi see, kus rikuti Ahrensi sõnutsi Hornungi ilus keel ära. Neljas Ahrensi-eelne siin vaadeldud tõlkeversioon on 1835. a ilmunud täispiibli kolmas trükk, millest Ahrens ise piiblikeele kriitikas näiteid toob ja mis on esmatrükile väga lähedane, aga mitte sellega täiesti kattuv. Ahrensi-järgsetest tõlgetest vaadeldakse kaht 19. sajandi enim toimetatud trükki: Ferdinand Johann Wiedemanni redigeeritud esmapiibli 9. trükki, mis ilmus 1878. aastal, ja Rapla pastori Carl Eduard Malmi üle vaadatud 10. trükki, mis ilmus 1889. aastal. Vahepeale jäänud 4.–8. trükis ei tehtud suuri muudatusi, vähemasti mitte Peeter Roosimaa analüüsitud 1. Peetruse kirja ulatuses (Roosimaa 2004: 212). Lisaks jälgitakse kolme tõlkeversiooni ka 20. sajandist: 1938.–1940. a ilmunud Jumala Püha Sõna Suurt Piiblit ning 1968. ja 1997. a tõlkeid.

Ahrensi kritiseeritud kohtade sõnastust kõrvutatakse tõlketi artikli eelmises osas kirjeldatud näiterohkeimate vearühmade kaupa. Igas alaosas tuuakse välja, kui sageli järgmise piibliversiooni redigeerija

Wiedemann kasutas Matteuse evangeeliumi kritiseeritud kohtades Ahrensi soovitud sõnastust ning kuivõrd jäi Ahrensi või/ja Wiedemanni sõnastus edaspidi püsima. Iga teema juures on ka tabel paari näitega, mis illustreerivad tõlketraditsioonis esinenud iseloomulikke mustrit, s.t seda, kuidas vaadeldud piiblikohtades seda tüüpi keelen-deid tavaliselt kasutati: kas Ahrensi sarnaselt või temast erinevalt. Väiksemate ja killustunud vearühmade puhul pole taoline ülevaade muidugi mõista kaugeltki niisama usaldusväärne kui suuremate ja sama mustrit järgivate korral, mistõttu vajavad tehtud üldistused kindlasti veel edasist kontrollimist. Eriti puudutab see neid, mis põhinevad napil keelematerjalil.

4.1. Tüve või tunnuse kuju (98 näidet)

Vormimoodustuses ilmneb huvitav erinevus: käändsõnavorme kasutas Wiedemann suuresti samamoodi, nagu Ahrens oli õigeaks pidanud, näiteks varasema *tõlneride* asemel soovitas ta *tõlnerite*, ja samamoodi andis selle vormi edasi Wiedemann; seevastu enamik Ahrensi soovitatud pöördõnaparandustest jäi Wiedemanni 1878. a tõlkes realiseerimata, näiteks pidas Ahrens paslikuks sõnas *istuma* kasutada konsonanttüve asemel vokaaltüve *istusid*, Wiedemann aga kirjutas *istsid*. Matteuse evangeeliumi ulatuses ühtis Wiedemanni redigeeritud Piiblis (1878) Ahrensi ideaaliga 59% käändsõnaparandustest (38 parandust soovitatud 64st) ja ainult 6% pöördõnaparandustest (2/34). Alates Wiedemannile järgnevast, Malmi redigeeritud tõlkeversioonist tulid käibe Ahrensi soovitatud morfeemivariandid.

Tabel 1. Näited morfeemi kuju vormistamise kohta

UT 1694	UT 1715	Piibel 1739	Piibel 1835	Ahrens 1853
<i>tõlneride</i>	<i>tõlneride</i>	<i>tõlneride</i>	<i>tõlneride</i>	<i>tõlnerite</i>
<i>istsid</i>	<i>istsid</i>	<i>istsid</i>	<i>istsid</i>	<i>istusid</i>
Piibel 1878	Piibel 1889	Piibel 1940	Piibel 1968	Piibel 1997
<i>tõlnerite</i>	<i>tõlnerite</i>	<i>tõlnerite</i>	<i>tõlnerite</i>	<i>tõlnerite</i>
<i>istsid</i>	<i>istusid</i>	<i>istusid</i>	<i>istusid</i>	<i>istusid</i>

4.2. Sihitis (95 näidet)

Sihitist vormistas Wiedemann enamjaolt üsna sarnaselt Ahrensi soovustega: tema redigeeritud tõlkes oli samamoodi täissihitis osasihitise asemel 74% (42/52), osasihitis täissihitise asemel 83% juhtudest (35/43). Nii eelistas Ahrens öelda *teile on antud taevariigi salajad asjad mõista* asemel osasihitise *salajaid asju mõista*, ning samamoodi Wiedemann tegigi. Samuti toimus Wiedemann Ahrensi ühtmoodi seal, kus Ahrens soovitas asendada osasihitise täissihitise, näiteks *Herodes oli Johannest kinnivõtnud*. Nendes kohtades, kus Wiedemanni arvamus siiski Ahrensi omast lahknes, toetusid järgnevad tõlked pigem Wiedemannile: näiteks kasutati Matteuse 19,13 nii enne kui ka pärast Ahrensit sõnastust *et tema käed nende peale pidi panema*, Ahrens soovitas *käsi*, alates Wiedemannist jäi aga jälle käibe *käed*.

Tabel 2. Näited sihitise vormistamise kohta

UT 1694	UT 1715	Piibel 1739	Piibel 1835	Ahrens 1853
<i>salaja asjast</i>	<i>sala- asjad</i>	<i>salajad asjad</i>	<i>salajad asjad</i>	<i>salajaid asju</i>
<i>Johannest</i>	<i>Johannese</i>	<i>Johannest</i>	<i>Johannest</i>	<i>Johannese</i>
<i>käed</i>	<i>käed</i>	<i>käed</i>	<i>käed</i>	<i>käsi</i>
Piibel 1878	Piibel 1889	Piibel 1940	Piibel 1968	Piibel 1997
<i>salajaid asju</i>	<i>salajaid asju</i>	<i>salajaid asju</i>	<i>saladusi</i>	<i>saladusi</i>
<i>Johannese</i>	<i>Johannese</i>	<i>Johannese</i>	<i>Johannese</i>	<i>Johannese</i>
<i>käed</i>	<i>käed</i>	<i>käed</i>	<i>käed</i>	<i>käed</i>

4.3. Määrus (35 näidet)

Määruse vormistus erines tõlketi juba märksa rohkem: Wiedemann kasutas Ahrensi soovitatud varianti 40% juhtudest (14/35). Seal, kus Ahrens soovitas valdajamäärust kasutada alalütleva asemel alaleütlevas, tegi Wiedemann seda ainult umbes poolel kordadest (5/8). Näiteks kirjutas ta küll sarnaselt Ahrensi *Issandale on neid tarvis*, aga erinevalt temast *ühtegi ep ole teil võimata*.

Veelgi vähem, ainult kolmandikul juhtudest (3/10), kasutas Wiedemann Ahrensi soovitatud määr sõnavarianti. Näiteks kirjutab Ahrens *üksipäine*, Wiedemann *üksipäinis*; Ahrens *mispärast*, Wiedemann *mikspärast*. Hilisemad redaktsioonid eelistasid mõnikord Ahrensi, mõnikord Wiedemanni sõnakuju.

Tabel 3. Näited määruse vormistamise kohta

UT 1694	UT 1715	Piibel 1739	Piibel 1835	Ahrens 1853
<i>Issandal</i>	<i>Issandal</i>	<i>Issandal</i>	<i>Issandal</i>	<i>Issandale</i>
<i>teil</i>	<i>teil</i>	<i>teil</i>	<i>teil</i>	<i>teile</i>
<i>ükspäines</i>	<i>ükspäines</i>	<i>ükspäinis</i>	<i>ükspäinis</i>	<i>üksipäine</i>
<i>mispärast</i>	<i>mispärast</i>	<i>mikspärast</i>	<i>mikspärast</i>	<i>mispärast</i>
Piibel 1878	Piibel 1889	Piibel 1940	Piibel 1968	Piibel 1997
<i>Issandale</i>	<i>Issandale</i>	<i>Issandale</i>	<i>Issandal</i>	<i>Issand vajab neid</i>
<i>teil</i>	<i>teil</i>	<i>teil</i>	<i>teile</i>	<i>teile</i>
<i>üksipäinis</i>	<i>üksipäinis</i>	<i>üksipäinis</i>	<i>ükspäinis</i>	<i>üksnes</i>
<i>mikspärast</i>	<i>mispärast</i>	<i>mispärast</i>	<i>miks</i>	<i>miks</i>

4.4. Öeldis (27 näidet)

Neis kohtades, kus Ahrens kritiseeris öeldise vormistust, käitus Wiedemann tema nõuannetega kooskõlas pooltel juhtudest (13/27) ning eri tüüpi keelendite puhul erinevalt. Näiteks nendes kohtades, kus Ahrens oli muutnud ajavormi, kasutas Wiedemann sama vormi harva (2/10), kuid seal, kus Ahrens asendas varasema kõrvallause lauselühendiga, kattus Wiedemanni sõnastus Ahrensi omaga juba tihedamini (5/7). Näiteks ei nõustunud Wiedemann Ahrensi ettepanekuga asendada lauses *kui need ära läksid* algne öeldis vormiga *said ära läinud*, nõustus aga lause *otsis parast aega*, *et ta teda võiks äraanda* lühendamisele kujule *otsis parast aega teda äraanda*. Edasine traditsioon on variandirohke.

Tabel 4. Näited öeldise vormistamise kohta

UT 1694	UT 1715	Piibel 1739	Piibel 1835	Ahrens 1853
<i>teda ära anda</i>	<i>teda ära anda</i>	<i>et ta teda võiks äraanda</i>	<i>et ta teda võiks ära anda</i>	<i>teda ära anda</i>
<i>ära läksid</i>	<i>said ära läinud</i>	<i>ära läksid</i>	<i>kui need ära läksid</i>	<i>said ära läinud</i>
Piibel 1878	Piibel 1889	Piibel 1940	Piibel 1968	Piibel 1997
<i>teda ära anda</i>	<i>teda ära anda</i>	<i>teda ära anda</i>	<i>teda ära anda</i>	<i>et Jeesust ära anda</i>
<i>ära läksid</i>	<i>ära läksid</i>	<i>ära läksid</i>	<i>ära läksid</i>	<i>olid läinud</i>

4.5. Täiend (17 näidet)

Täiendi kasutamise suhtes oli Wiedemann Ahrensiiga enamasti nõus (14/17). Täpselt Ahrensi soovitude kohaselt toimetas temagi täispiiblist välja pronoomeni *see* (5/5, nt mitte *päästa meid ära sest kurjast*, vaid lihtsamalt *päästa meid ära kurjast*) ning lisas asesõna *üks* (3/3, näiteks lausesse *aga kes pahandab ühe neistsinatsist pisikesist, kes minno sisse uskvad, sel on parem, et **veskikivi** tema kaela peaks poodama*, kus *veskikivi* asemele tuli *üks veskikivi*). Muid täiendeid ei vormistanud Wiedemann siiski päris alati nõnda, nagu Ahrensi arvates pidanuks: mitmusliku täiendi asendas ta ainsuslikuga ainult poolel juhtudest (2/4). Näiteks redigeeris ta neis täispiibli lausetes *inimeste* asemele *inimese* ainult esimesel korral, Ahrens aga mõlemal korral: 1) *mina tahan teid **inimeste** püüdjajaks teha*, 2) *aga ilmaaegu teenivad nemad mind, et nemad õpetavad õpetused, mis **inimeste** käskmised on*.

Tabel 5. Näited täiendi vormistamise kohta

UT 1694	UT 1715	Piibel 1739	Piibel 1835	Ahrens 1853
<i>kurjast</i>	<i>kurjast</i>	<i>sest kurjast</i>	<i>sest kurjast</i>	<i>kurjast</i>
<i>üks veskikivi</i>	<i>üks veskikivi</i>	<i>veskikivi</i>	<i>veskikivi</i>	<i>üks veskikivi</i>
<i>inimeste</i>	<i>inimeste</i>	<i>inimeste</i>	<i>inimeste</i>	<i>inimese</i>
<i>inimeste</i>	<i>inimeste</i>	<i>inimeste</i>	<i>inimeste</i>	<i>inimese</i>

Piibel 1878	Piibel 1889	Piibel 1940	Piibel 1968	Piibel 1997
<i>kurjast</i>	<i>kurjast</i>	<i>kurjast</i>	<i>kurjast</i>	<i>kurjast</i>
<i>üks veskikivi</i>	<i>veskikivi</i>	<i>veskikivi</i>	<i>veskikivi</i>	<i>veskikivi</i>
<i>inimese</i>	<i>inimese</i>	<i>inimeste</i>	<i>inimeste</i>	<i>inimese</i>
<i>inimeste</i>	<i>inimeste</i>	<i>inimeste</i>	<i>inimeste</i>	<i>inimeste</i>

4.6. Käänd- või pöörd sõna valik (10 näidet)

Sõnavalik langes Wiedemannil Ahrensi parandussoovitustega kokku poolel juhtudest (5/10), näiteks seal, kus täispiiblis öeldi *nemad läksid ära, teine oma põllule, aga teine oma kauba juure*, pidasid mõlemad vajalikuks asendada esimene *teine* sõnaga *üks*. Järgmistes tõlgetes esinesid erinevad kombinatsioonid ning ühtki järjekindlat mustrit välja ei joonistu.

Tabel 6. Näited käänd- või pöörd sõna valiku kohta

UT 1694	UT 1715	Piibel 1739	Piibel 1835	Ahrens 1853
<i>üks</i>	<i>teine</i>	<i>teine</i>	<i>teine</i>	<i>üks</i>
<i>lähevad lõhki</i>	<i>lähevad lõhki</i>	<i>lõhkuvad lõhki</i>	<i>lõhuvad lõhki</i>	<i>lõhkevad</i>
Piibel 1878	Piibel 1889	Piibel 1940	Piibel 1968	Piibel 1997
<i>üks</i>	<i>üks</i>	<i>üks</i>	<i>kes</i>	<i>kes</i>
<i>lõhkevad lõhki</i>	<i>lõhkevad lõhki</i>	<i>lõhkevad</i>	<i>lõhkevad</i>	<i>rebeneksid</i>

4.7. Sidesõna valik (2 näidet)

Sidesõna valiku vea kohta tõi Ahrens Matteuse evangeeliumist ainult kaks näidet. Üks neist puudutab Ahrensi sidesõnakasutuses enim häirinud *ega* alatarvitust, mis vähemalt selle ühe näite põhjal paistab järgmistes tõlgetes jätkuvat: eitavas lauses, kus Ahrens soovitas öelda

näiteks *ei pea teie mitte muretsema ja ütleva* asemel *ei pea teie mitte muretsema ega ütleva*, jäid nii Wiedemann kui ka Malm siiski *ja* juurde.

Tabel 7. Näited sidesõna valiku kohta

UT 1694	UT 1715	Piibel 1739	Piibel 1835	Ahrens 1853
<i>ning</i>	<i>ja</i>	<i>ja</i>	<i>ja</i>	<i>ega</i>
<i>ehk</i>	<i>või</i>	<i>või</i>	<i>või</i>	<i>ehk</i>
Piibel 1878	Piibel 1889	Piibel 1940	Piibel 1968	Piibel 1997
<i>ja</i>	<i>ja</i>	–	–	–
<i>ehk</i>	<i>ehk</i>	<i>või</i>	<i>või</i>	<i>kas</i>

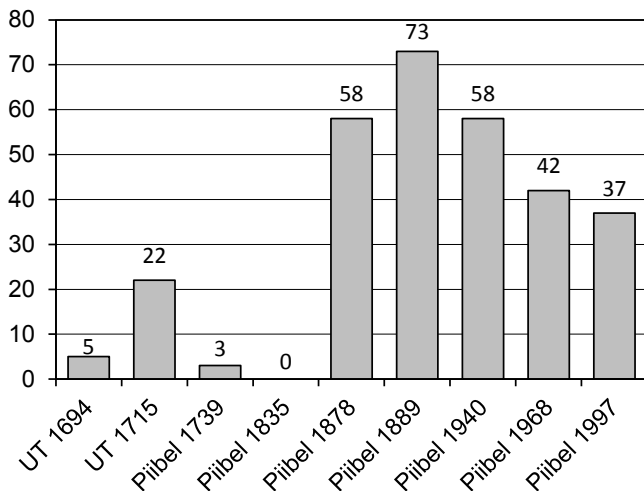
4.8. Koondpilt

Kui arvutada kokku, mitu protsenti Ahrensi soovitatud Matteuse evangeeliumi 288 parandusest realiseerus tegelikus tekstis (vt joonist 2), ilmneb ootuspäraselt, et Ahrensi arusaamaga pole üldse sarnased täispiibli esimene (1735) ega kolmas trükk (1835), mille kriitikaga oligi tegu. Ka see, et Wiedemann redigeeris paljusid kohti Ahrensiga sarnaselt, paljusid aga siiski erinevalt, vastab igati ootustele, kuna 1) akadeemik väljendas Ahrensi keeletöö suhtes selgelt nii heakskiitu kui ka eriarvamusele jäämist (Laanekask 2008);⁵ 2) Wiedemannil ei olnud lubatud muuta tõlke murdelist tausta, ehkki ta oleks sinna tahtnud sisse toimetada just Ahrensi soovitatud vorme (Ariste 1970: 32).

Järgmine toimetaja Carl Eduard Malm redigeeris Ahrensi ideaalile vastavalt Wiedemannist veelgi rohkem, tervelt 73% Ahrensi nimetatud veakohtadest. 20. sajandi tõlked kaugesid taas ootuspäraselt Ahrensi sõnastusest, kuid jäid sellega siiski sarnasemaks kui Ahrensi eelsed tõlkeversioonid. Kõige üllatavamal kombel ei vormistanud Ahrensi idealiseeritud Hornung neid kohti kuigi sageli Ahrensiga ühtmoodi, tehes seda ainult 5% juhtudest, s.t peaaegu sama harva kui täispiibel, mida Ahrens arvustas. Küll aga oli Ahrensi keelele juba

5 Edaspidi oleks huvitav uurida, kuidas kujundas keelemeeste valikuid kummagi arusaam eesti keele süsteemist ja nende murdetundmine.

tunduvalt lähedasem esimene põhjajaeestikeelne Uus Testament, mida Ahrens tõi Hornungi keele näiteks.

Joonis 2. Matteuse evangeeliumi veakohtade tõlkimine vastavalt Ahrensi ideaalile: Ahrensi soovitustega kokkulangevate keelenäite osakaal protsentides

5. Kokkuvõtteks

Trükises „Sprachfehler der Ehstnischen Bibel” loetletud keelenäide arvu põhjal tundub, et Eduard Ahrensile valmistasid tema kaas-aegses piiblikeeles enim muret vormimoodustus ja sihitise kasutus: kummagi kohta toodud näited hõlmasid kõigist eksimustest umbes kolmandiku, ülejäänud kolmandikust moodustasid lõviosa sõnavaliku-, määruse-, öeldise- ja täiendivead. Järgmised Piibli revideerijad otsustasid mõnes valdkonnas Ahrensi sarnasemalt (käändsõna vormimoodustus, täiendi kasutus), mõnes erinevamalt (määruse ja öeldise vormistus, sõnavalik). Paljuski kattus järgnevate tõlkeversioonide sõnastus siiski Ahrensi omaga. Varasemas Johann Hornungile omistatavas tõlkes toimiti seevastu väga harva Ahrensi soovituste kohaselt, ehkki Ahrens nimetas just Hornungit eesti kirikukeele loojaks, kelle töö esmapiiblis ära rikuti. Tundub, et vähemasti nendes piiblitõlkides, mille kohta ta veanäited esitas, võis eesti kirikukeelele uue suuna anda suuresti Ahrens ise, s.t Wiedemann ja Malm tegid Piiblis üsna sageli just need parandused, mida Ahrens oli soovitanud. Tõsi, pole teada, kas

nad hoidsid toimetamistööd tehes kõrval Ahrensi koostatud keelevigade loendit, kuid sellega samu põhimõtteid väljendav grammatika oli neile kindlasti tuttav. Kindlasti vääricks analüüsimist terviktekstide ja mitte ainult üksikute kritiseeritud piiblikohtade vastavus Ahrensi sõnastatud põhimõtetele: oletatavasti ilmneks siis Ahrensi-järgsete tõlkeversioonide veelgi suurem kattuvus tema keeleideaaliga. Igal juhul on selge, et eesti kirjakeel muutus paljuski just selliseks, nagu Ahrens oli soovinud.

Aadress:

Annika Kilgi
Eesti keele ja kultuuri instituut
Tallinna Ülikool
Narva mnt 25, 10120 Tallinn
E-post: annika.kilgi@tlu.ee

Allikad

UT 1694 = *Põhjaeestikeelsed Uue Testamendi tõlked 1680–1705*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007. Saadaval internetis eesti piiblitõlke ajaloolises konkordantsis <<http://portaal.eki.ee/piibel>>. Vaadatud 5.8.2013.

UT 1715 = *Meie Issanda Jesusse Kristusse Uus Testament Ehk Jumala Ue Säduisse Sanna*. 1715. Tallinn: Johan Kristow Prendeken. [Faksiimileväljaanne: *Uus Testament 1715*. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 2004.] Saadaval internetis vana kirjakeele korpuses <<http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/korpused.htm>>. Vaadatud 5.8.2013.

P 1739 = *Piibli Ramat* (1739). Tallinn: Jakob Joan Köler. [Faksiimileväljaanne: *Piibliraamat*. Tallinn: Eesti Raamat, 1990.] Saadaval internetis eesti piiblitõlke ajaloolises konkordantsis <<http://portaal.eki.ee/piibel>>. Vaadatud 5.8.2013.

P 1835 = *Piibli-Ramat* (1835). 3. trükk. Tallinnas: trükkitud Lindworsse kirjadega.

P 1878 = *Piibli Ramat* (1878). 9. trükk. Tartu: H. Laakmann.

P 1889 = *Piibli raamat* (1889). 10. trükk. Tallinn: A. Mickwitz.

P 1940 = *Jumala Püha Sõna. Suur Piibel* (1938–1940). Tartu, Tallinn: Loodus.

P 1968 = *Piibel: Vana ja Uus Testament* (1968). Soome Piibliselts.

P 1997 = *Piibel: Vana ja Uus Testament* (1968). Tallinn: Eesti Piibliselts.

Kirjandus

- Ahrens, Eduard (1843) *Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes. Erster Theil: Formenlehre*. Reval: Heinrich Laakmann.
- Ahrens, Eduard (1845) *Johann Hornung, der Schöpfer unserer Ehstnischen Kirchensprache: zur Ehrenrettung des Unterdrückten*. Reval: Franz Kluge.
- Ahrens, Eduard (1852) „Wenneküllä Hans und das vertirte Ehstnische Haus- und Kirchenbuch im Jahre 1700”. *Das Inland* 31, 609–614.
- Ahrens, Eduard (2003a) [1853a] „Eesti keele Tallinna murde grammatika”. *Uue ajastu misjonilingvist. Eduard Ahrens 200*, 75–429. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Ahrens, Eduard (2003b) [1853b] „Eesti Piibli keelevead”. *Uue ajastu misjonilingvist. Eduard Ahrens 200*, 430–525. Koost. ja toim. Kristiina Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Ariste, Paul (1970) Ferdinand Johann Wiedemanni kirjad Jakob Hurdale. *Töid eesti filoloogia alalt* 3, 5–54. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Beilage 1845 = *Beilage zur Synodal-Materie*: Von Herrn Pastor Ahrens eingereichte Probeschrift, zur Revision der Ehstnischen Schrift- und Kirchen-Sprache. Den sämtlichen Herrn Synodalen mit der Bitte um sorgfältige und ruhige Prüfung, vorgelegt vom Director der Synode.
- Laanekask, Heli (2008) „Keskustelu või poleemika: Ahrens ja Wiedemann”. *Lähi-vertailuja. Soome-eesti kontrastiivseminar Tvärminnes 4.–6. mail 2006*, 77–94. Toim. Helle Metslang ja Riho Grünthal. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Paul, Toomas (1999) *Eesti piiblitõlke ajalugu*. Tallinn: Emakeele Selts.
- Pöldvee, Aivar (2012) „Wenneküllä Hans and Estonian church language”. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri* 3-1, 259–278.
- Reiman, Willem (1894) „Eduard Ahrens”. *Eesti Üliõpilaste Seltsi Album. Teine leht*, 1–27. Tartu: K. A. Hermann.
- Roosimaa, Peeter (2004) *Uue Testamendi eestikeelsetest tõlgetest ja tõlkimist toetavast eksegeesist*. (Dissertationes theologiae Universitatis Tartuensis, 7.) Tartu: Tartu Ülikool.
- Ross, Kristiina (2003) „Saateks”. *Uue ajastu misjonilingvist. Eduard Ahrens 200*, 7–14. Koost. ja toim. Kristiina Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Salu, Herbert (1965) „Monument tundmatule”. *Tuul üle mere ja muid lühiuurimusi eesti kirjandusest*, 90–117. Stockholm: Kirjastus Vaba Eesti.
- Vilbaste, Gustav (1961) „Eduard Ahrensi katsed eesti kirikukeele parandamiseks”. *Emakeele Seltsi aastaraamat* (Tallinn) 7, 11–16.

Abstract. Annika Kilgi: Eduard Ahrens' suggestions for improving the Estonian literary language. One of the most outstanding researchers of Estonian in the 19th century, pastor Eduard Ahrens considered the main goal of his language-related work to be reforming the Estonian literary language. In this article, the most thorough writing among those, “The language

mistakes in the Estonian Bible” is analysed. At first, an overview is given about the types of mistakes that Ahrens illustrated with the most examples. Next, it is analysed to which extent the wording of the following Bible versions corresponded to his ideal, i.e. whether the criticised places were translated according to Ahrens’s suggestion or not. Taking into account the number of given examples, Ahrens was most worried about the choice of morphemes and the case of the object. The editors of next Bible versions made their decisions differently from him in some areas (e.g. usage of adverbials and predicates, choice of words) and quite similarly to him in others (e.g. noun morphology, attribute usage). Thus, Estonian literary language transformed exactly in a way Ahrens had wanted to in several areas.

Keywords: literary Estonian, vernacular, Bible translation, language planning, Eduard Ahrens